

Byaskrinet – del 1

Gösta Andersson samtalar med Knut Knutsson.

Ett mindre antal ord och uttryck har vi inte kunnat tyda. De har markerats så här: [svårtolkat].

Översatt från listerländska och nedskrivet av Sebastian Bergheim och Lars-Inge Bergheim.

Gösta Vi ska ta lite minnen från hans tid. Han ska ju snart fylla 90 år. Och det är ju nu idag den ...

Knut ... 14 januari.

Gösta Ja, det är den 14 januari, ja, 1982. 1983, förlåt mig. Och vi sitter och tittar på gamla papper från byakistan här. Och vi har då hittat en del om brandsprutan. Bland annat att vi har en brandförman här, eller har haft. Nu ska Knut prata lite om sprutan, han har lite minnesbilder därifrån. Varsågod Knut.

Knut Ja tack. Det första minnet jag har av sprutan det var när de skulle tömma en brunn på Hällevik hos Bengt Mattsson¹ nere vid Strandgatan och det var nog omkring 1900. Och vi tyckte det var så intressant och titta på när [svårtolkat]. Allt gick sin jämna gång. En natt så blev det ett fasligt liv. Då brann det i ett grannhus rätt nedanför vår grind. Det var en fiskebod som stod där och där hade det tagit fyr i den. Vi fick ju upp och ut. Vi kunde inte gå ut på framsidan på trappan utan vi måste hoppa ut i Svenssons² trädgård på baksidan, och sedan så fick vi springa bort till morfars³. Vi visste ju inte vilket ögonblick det tog fyr i vårt hus heller. Och John Svenssons det låg ju tätt bredvid och det är lika utsatt det. Sprutan kom ju fram och den som det nu ska talas om och det kom ju en massa folk och vatten var det tillräckligt så de kunde bärga bägge husen.

Gösta Vem var brandförman på den tiden?

Knut Det var Ola Olsson⁴.

Gösta Jaha.

Knut Och han, det var ju de som ville att de skulle spruta i eldhärden i boden. Så sa han ”Nej, vi ska hålla husen genomblöta om vi ska kunna bärga något”, sa han, ”så får vi göra på det viset”. Och de fick ju lyda honom. Och bägge husen bärgades. Och för det fick han tio kronor i belöning av brandstodsbolaget. Det var många pengar på den tiden.

Gösta Det var det, ja. Det var ju så att varje samhälle tydligen var ålagda att hålla en spruta, kan jag tänka mig.

¹ Bengt Mattsson (1855–1938), bodde på Strandvägen 32.

² Strandvägen 22.

³ Strandpromenaden 1.

⁴ Ola Olsson (1849–1929).

- Knut Ja, antagligen, men jag vet inte om de inte hade lite billigare brandförsäkring om de hade spruta.
- Gösta Ja, det kan hända.
- Knut Ja, jag vet det inte, men jag tycker att jag föreställer mig det.
- Gösta För det insamlades ju pengar på samhällen till sprutorna.
- Knut Ja.
- Gösta Och det vi hade här nu och tittade på, det var ju det att vi hade en insamling 1929.
- Knut Ja, men de hade haft förut också. De hade haft insamlingar förut också.
- Gösta Ja, det var ju att de skulle ordna med boden här. Var det inte två kronor per fastighet? Men, ja, det här som jag hittade här, det här gamla papperet. Jag har inte kunnat hitta något år på det, men vi hade den datumet konstigt nog. Det är en bit avrivet av det. Det tycker jag kan vara intressant också att de gick brandvakt. Du har inget minne av det?
- Knut Nej, jag har inget minne av det. Jag bara minns det att de gick vakt strax före jul när de skulle baka och eldade mycket i bakugnarna. Det har jag hört talas om, men inte något annat.
- Gösta Jag tycker det är konstigt det här att det står så här i det här gamla dokumentet: ”Jag undertecknad förbinder mig att gå brandnattvakt på Hällevik på efterföljande villkor. Vakten begynnes den femte april och skall fortgå till den förste november och begynnas varje afton klockan tio och ej sluta förrän klockan fyra på morgonen emot en kontant penningsumma av 45 riksdaler riksmünt och en val sill på varje vrakbåt. Betalningen sker i natura med sex riksdaler per månad till den 31 oktober då full betalning erhålls. Vaktkarlen skall jämt genomvandra hela läget varje natt, jämt genomvandra. Och betalning ska erhållas av åldermannen, Per Nilsson⁵ i det här fallet.” Det som förvånar en här är att det är sommarmånaderna detta ju. Kan det vara det att de hade de här rörtaken och att gnistorna därifrån, att det var mer eldfängt på den tiden?
- Knut Det var det ju, det var mer eldfängt men de eldade ju mer, de bakade ju både natt och dag då i några dagar.
- Gösta Ja, det är väl det enda man kan få förklarat att det var surt.
- Knut Då är det att observera att det var inte bara en man som gick utan då var det ett par som följdes åt, då på hösten.
- Gösta Så det var två man som gick?
- Knut Ja.
- Gösta Då hade de betalt naturligtvis också för det det gick då?

⁵ Per Nilsson (1855–1939).

- Knut Ja, det hade de väl. Jag har inte hört något om det, men det minns jag att far talade om att de gick brandvakt.
- Gösta Ja, du har väl minne av de här eldsvådorna som har varit här på Hällevik annars med. Vad var det för en som de hade upp till Sandströms⁶, va?
- Knut Ja, där var en eldsvåda. Det var -38. Och de hade två ute till Tomas Nordgrens⁷ 1912 och ett ja, jag vet inte vad jag ska säga bestämt, men det var när de byggde på hamnen, det var mellan -16 och -22, någon gång där emellan. Det var en eldsvåda där ute.
- Gösta De senare, det var John Jönsson⁸, ”Backa-Johnen”, som var brandchef då.
- Knut Ja, det kan väl hända.
- Gösta Efter papperen jag kan se här så har han haft det under den tiden. Vet du om det var några särskilda uttagna till att sköta brandsprutan?
- Knut Ola Olsson, han var sprutchef. Sedan räknade de med att det skulle komma folk tillräckligt om det blev fyr.
- Gösta Just det. Det här valdes väl antagligen skulle jag väl tänka mig då på byastämman väl.
- Knut Ja, naturligtvis kallade de samman några stycken och så höll de en stämma och så valde de.
- Gösta Så det gick genom med byalaget naturligtvis hela den här historien.
- Knut Den här sprutan från Hällevik den var i Istaby och uppe i byarna när det var eldsvåda där uppe och gjorde stor nytta, för den tömde brunnarna i alla fall till dem.
- Gösta Vad jag kan förstå av det papperet som vi hittade här från 1898 där vi hade från samhällets kommitté från Hälleviks byalag där de har skrivit till Stiby byamän om att de blivit ålagda att härstädes anskaffa en större brandspruta så måste det väl vara då att någon har ålagt dem detta, men det står inte vilka som har ålagt det.
- Knut Det har naturligtvis varit brandstodsbolaget.
- Gösta Brandstodsbolaget.
- Knut Ja.
- Gösta Den är daterad ...
- Knut Så tyckte de att de kunde vara så rundhänta att de lät dem bygga spruthuset där så att de hade någonstans att ha det.
- Gösta Ja. Det är ju en förfrågan här som vi läser här där de till Stiby byamän där

⁶ Allekåsavägen 7.

⁷ Strandvägen 74.

⁸ John Jönsson (1901–1977).

de vill att de ska upplåta mark nere vid hamnen. Ja, hamnen fanns ju inte, nere vid stranden får jag väl säga, vid en kås där, att få uppföra ett spruthus som är sex alnar långt och fyra alnar brett. Och det skulle undertecknas av de bönderna som ägde marken och det har det blivit också. Vi har ju fem namn här – Bengt Jönsson⁹, Per Nilsson¹⁰, Lars Nilsson¹¹, Bengta Persdotter¹², Johan Olsson¹³ som är då de bönderna i Stiby som ägde marken här nere. Men att vi kan förstå att de anskaffade en större brandspruta 1898 så minns jag tycker jag har hört att den sprutan vi har där nere nu, vi har ju nere i spruthuset, den är från 1898. Det är tydligen detta år har den blivit inskaffad. Detta är ju den 26 januari. Så redan under detta året ...

- Knut De har ju annonserat om att den skulle vara 100 år men det är den inte ännu.
- Gösta Nej, det är den inte. Det är den inte. Inte denna sprutan alltså, vi har där nere. Ja ...
- Knut Då när det var kraft tillräckligt till att pumpa så gick det åt mycket vatten.
- Gösta Det gjorde det faktiskt ännu, vi kan se när det är sex man som står och pumpar där så är det ju en rätt hög stråle som går upp till en tio, femton meter ju. Utan vidare.
- Knut Ja.
- Gösta Ja, vi ...
- Knut Men du ... kommer det in på det med?
- Gösta Jadå.
- Knut Det skulle det inte. När vi har ...
- Gösta Det här med att kalla då till när det brann, vad hade de då för medel till att göra det?
- Knut Bara skrika!
- Gösta Ja, man hade inte då byahorn också eller brand ...
- Knut Nej, jag vet inte något byahorn, jag har aldrig sett något här.
- Gösta Nähä.
- Knut Nej, det har jag inte. De hade ju sådana här lurar i båtarna.
- Gösta I båtarna, ja.

⁹ Bengt Jönsson (1842–1903).

¹⁰ Per Nilsson (1856–1937).

¹¹ Lars Nilsson (1859–1947).

¹² Bengta Persdotter (1834–1914).

¹³ Johan Olsson (1860–1936).

Knut Det var Hans, han skrek där nere vid vårt då så Lister¹⁴, vid Jöns Bengtssons¹⁵, så han vaknade vid det.

Gösta Jaså!

Knut Och han kunde skrika!

Gösta Det måste han kunnat göra då.

Knut Han och en till som hette Frits Fogelström¹⁶.

Gösta Jaha.

Knut De kunde förskräcka de döda!

Gösta (Skratt) Jaså, de var så styva i stämman, eller hårda i stämman. Ja.

Knut Ja.

Gösta Annars så, det här byahornet, det var väl till att sammankalla för det, och det lär väl ha funnits också.

Knut Ja, det har funnits, men jag har aldrig sett det.

Gösta Nej.

Knut Nej.

Gösta Så det är ju ... sådana där saker som måste ha funnits [svårtolkat].

Knut Javisst.

Gösta Men och att det har funnits ett då, ett byahorn också, det har det ju funnits här på Hällevik, men har väl försvunnit som sagt var. Men vi har ju en replik av det. Ja, det här med också att de inte kom när det brann, har jag hört sägas, jag har inte hittat det i några papper ännu, men att det var böter om du inte ställde upp.

Knut Det har jag hört också, men jag har inte sett några föreskrifter om det.

Gösta Nej, just det. Det här byalaget hade ju bland annat också enligt ordningsstadgarna, de här ordningsstadgarna de fick ju tingsföras faktiskt vid jämna mellanrum, och jag har hittat ett härifrån den 6 juni 1885, där det blev en resolution ifrån kungliga maj:ts befallningshavande i Karlskrona, alltså man får räkna nu landshövding, att de har godkänt den byaordning som de hade här i Hällevik då, ordningsstadgan. Och jag läser här någonstans vad, åldermannen har ju väldiga befogenheter egentligen, och jag läser här att där tvenne i paragraf fyra står där, nej, jo, paragraf fyra ja, tvenne av bisittarna, alltså det var ju både ålderman och sedan hade han visst fyra bisittare, tvenne av bisittarna skola minst en gång varje månad under den kalla årstiden ingå i varje hus för att efterse de eldstäder

¹⁴ Birger Lister (1884–1970).

¹⁵ Jöns Bengtsson (1850–1926), bodde på Vitsippsvägen 6.

¹⁶ Frits Fogelström (1875–1927).

det eldstäderna äro rengjorda för sot. Och därjämte ställa i ordning brandstodsreglementet så föreskrifter. Så många som här befinna sig bristande tillsäges genast att iordningställa det felande, för skulle här uti någon göra sig triskande, äger åldermannen och bisittarna rätt att på det triskandes bekostnad genast iståndsätta det felande, vilket sedan i laga ordning skola uttagas. Så det var ju rätt så stränga [svårtolkat] där också ju. Och jag tänker på dig Knut, känner du till något om det, vad man blev ålagd att ha för redskap för mot brand?

- Knut Ja, de skulle ha en spruta, men sedan ...
- Gösta Nej, jag menar i husen, varje hus, de skulle ha en brandhake, skulle de inte det? Tyckte jag minns det.
- Knut Jo, det skulle vara en brandhake.
- Gösta Ja, i varje hus ja.
- Knut Och den lade vi på garnhängen, så de använde den som garnstång också.
- Gösta Säger du det, jaha.
- Knut (Skratt) De hade inte så gott om att köpa stänger för.
- Gösta Nej.
- Knut Men den kunde de ta, den låg lika bra där som på något annat ställe.
- Gösta Lätt tillgängligt, ja.
- Knut Ja.
- Gösta Och det ska finnas i varje hus.
- Knut Skulle finnas i varje hus.
- Gösta Jag har sett på något ställe också någon sorts svabb, någon sorts ska vi säga som en stor pensel med långa, långa rep upptrisslade som man skulle tänka sig att det skulle kunna vara att doppa ner i en pyts och sedan så stänka eller slå på på något vis.
- Knut Nej, det har jag inte sett någon. De hade ju pytsar där nere när det brann i vår grannbod där, då var det en langningskedja med pytsar.
- Gösta Var det pytsar som tillhörde då alltså ...
- Knut Svensson lämnade ut, kastade ut så många ...
- Gösta Spannar han hade.
- Knut Spannar han hade. Och hjälpte till, ja.
- Gösta Svensson är handlaren det ju.

Knut Ja.

Gösta Jaha. Ja, så det skulle bildas en langningskedja, ja.

Knut Jag minns när de hade langningskedja där och jag satt i fönstret borta vid morfars och tittade på det där.

Gösta Jaha, jaha du. Då langade de från en brunn då, eller?

Knut Nere från sjön.

Gösta Ifrån sjön! Ja, när det låg så nära sjön.

Knut Ja, det låg inte mer än 50 meter från brandhärden.

Gösta Jaha. Det är klart.

Knut Och det med sotandet, det var åldermannen, han skickade runt en så kallad bricka.

Gösta En förlåt?

Knut Bricka!

Gösta Bricka, ja!

Knut Som gick från hus till hus. Och det var ett ganska kort meddelande, det stod ”Sota! Imorgon kommer syn”.

Gösta Jaha.

Knut De skulle sota idag, för imorgon skulle det bli syn.

Gösta Jaha, den där brickan du, kan du tala om lite hur det funkade med den, var det en träbricka då som ...

Knut Nej, det var en papperslapp.

Gösta En papperslapp.

Knut Ja, som de skrev på. Ja, och så skrev åldermannen under, och så skulle den gå från hus till hus. Så skickade de ut en tre, fyra stycken sådana på olika, började på olika ställen på läget. Så på ett par timmar så var det kungjort över hela läget.

Gösta Jaha. Längre tillbaka, jag minns på Torsö i alla fall, där hade de liksom en budkavle, en liksom en degspade, formad med ett handtag, och då var det utformat på mitten av det till att sätta fast en papperslapp, och det var tydligen gjort, klistret, av vetemjöl och vatten. Vetemjölsklister det kunde man se för det var fullt där. Jag skulle väl tro att på samtliga lägen har det väl funnits en sådan där bricka, men under vår tid nu har så har det väl inte varit utan den har förkommit.

Knut Jo, det var han Ola Olsson, ”Lill-Mickla” där ute, han ...

Gösta Men ni hade väl två brickor på ett sådant samhälle som Hällevik, va?

Knut Det var minst fyra som gick på olika ställen, började de.

Gösta Just det ...

Knut Ibland så var det över alltihop. Och när brickan kom så var det till att ta henne till nästa hus.

Gösta Jaha.

Knut Och så till nästa hus, och sedan till nästa hus igen.

Gösta Jaha, ja.

Knut Det var inte en som behövde springa överallt med dem, utan de ...

Gösta Gick från hus till hus, ja. Men det här tillämpades även för missionsföreningarna sedan, när [svårtolkat] så hade de ju det.

Knut Ja då.

Gösta Och det vet jag väl att då tycker jag hörde att det sades att det var ett för ”Allekåsa”¹⁷ och ett för ”Östrakåsa”¹⁸.

Knut Ja.

Gösta Så det. Ja, det var ju ett bra sätt att kalla till det.

Knut Jag minns ... det spelas inte in nu?

Gösta Jodå.

Knut Va, gör det det?

Gösta Ja, varsågod, prata du bara.

Knut Jo, men detta var något helt annat.

Gösta Ja ...

Knut Det var en skärslipare en gång som kom, och det var ryssar till och med, som de var så rädda för sedan.

Gösta Jaha.

Knut Och de skulle slipa rakknivar. Om de hade kunnat få omkring det bland folk, sa han, så var det någon som sa ”gå till åldermannen och låt honom skicka ut ett par brickor, så kommer det folk tillräckligt”. Och det gjorde han, och det kom många kunder till dem. De gjorde en bra förtjänst här den dagen.

¹⁷ Mellan Kuttervägen och Haveliden.

¹⁸ Mellan Haveliden och Strandpromenaden 1.

Gösta Ja, det var ett bra sätt att få fram folk till en.

Knut Ja.

Gösta Ja, det här med åldermannen och hans myckna, vi har ju sett de här stadgarna och att de får ställas inför tinget, i Norje ting fick de lagföras vid vissa mellanrum, så var det bland annat här, som man kan läsa på många ställen, att de skulle tillhandahålla likdukar och se efter så att de var hela och rena och fina, och här står från ett protokoll från 1906 bland annat, vid ett sammanträde då, så så sent har de haft det, det står så här i paragraf 1: Emedan likhanddukarna som finnas är utslitna, beslöts att åldermannen skulle anskaffa tvenne sådana. Och skulle varje matlag inom samhället härtill betala 25 öre genast eller senast inom åtta dagar. Och det som blev över här det skulle tillfalla byakassan. Det, det här med de här likdukarna, vad vet du om detta, då?

Knut Ja, jag vet bara det att de hade dem gemensamt här i samhället och att de fick använda dem vid när de bar ut liken.

Gösta När de bar ut det?

Knut Ja, och skulle begrava dem.

Gösta De bar ut ...

Knut Kistan.

Gösta Kistan med de här dukarna, då.

Knut Ja.

Gösta Så det var liksom något som de sedan gått över till bärremmar då.

Knut Ja, de var någon sorts bärremmar, men de var lakan. Och de blev ju ...

Gösta De vek ihop dem så de blev liksom remmar av dem då, de här lakanen?

Knut Ja, de tog dem och sträckte ut dem och sedan höll de om dem så. Som man tar en vanlig duk och krymper ihop.

Gösta Ja, jag menar det, liksom vek ihop som ...

Knut Stack den under kistan och så höll de om med näven där. Så fick de lägga [svårtolkat] över nacken.

Gösta Jaha. Ja, för man tycker det är konstigt det här med likhanddukar, som det står här.

Knut Ja, de kallade dem för handdukar, eller bärdukar.

Gösta Jaha.

Knut Ja.

- Gösta Bärdukar, ja, här står detta. Och det var då alltså, då hade inte kyrkan dem eller någon utan det skulle samhället själv hålla.
- Knut Det var samhällets, de.
- Gösta Jaha. Det här kan man se i protokoll långt långt tillbaka där, men det här är det sista där jag kan se att det har varit. Och jag vill minnas att när vi nu började öppna den här gamla sprutboden där nere, då hittade vi faktiskt sådana här kläde som låg där, vita var de ju, lakan.
- Knut Ja.
- Gösta Och det var ju inte många som visste vad det hade varit, men efter vad man hörde sedan så sade de att det var likhanddukar.
- Knut Ja.
- Gösta Och man har ju undrat vad, hurdant de användes, de här, men då var det ju som sagt liksom till att bära kistan i då.
- Knut Sedan, när de fick likvagn och det där grejet, då hade de bara smala remmar så där, som de stack under kistan och så lade de den om nacken och så var det ju fyra, hur många var det som bar ...
- Gösta Sex.
- Knut Sex. Sex bärare var det, ja.
- Gösta Ja. Det är ju det här om det här olika sådana här grejer från samhället där de skulle hjälpas åt, det här har ju sedan övertagits av det allmänna så att säga ju, kommunen, kommunskatten, kommunalskatten som [svårtolkat] tagit det här. Liksom vi hade ju för sjukpenning, sjukförsäkring, hade vi ju också någon sorts sådana här på lägen ju, en sjukkasse, som vi inkasserade.
- Knut Ja. Hade vi det?
- Gösta Ja, men det var väl inte för själva samhället, det var väl mer inom kommunen, men det var ett initiativ ifrån samhällen också att de skulle ha, om man betalade en viss antal så fick man ersättning.
- Knut Det har jag inte varit med om eller hört. Det gick ju en sjukkasse, privat. Nykterhetsfolkets sjukkasse till exempel. De fick betala någon krona i månaden när de blev sjukskrivna. Jag menar, då fick de en krona om dagen.
- Gösta Ja, det var ju olika hur mycket de betalade in, ja.
- Knut Ja.
- Gösta Jo du, Mjällby socken hade också en alltså, sådan här allmän sjukkasse. Jag vet Sven Hellgren¹⁹ var ju kassör för det, här på Hällevik.

¹⁹ Sven Hellgren (1894–1950).

Knut Ja.

Gösta Jag hittade ett papper här som måste vara, jag vet inte när, men vi har namn här, det står så här: ”Rest för de som försummat dagsverken av stenbrytningen till vall för gatan (gatan med två t) äro följande personer”. Alltså vad jag kan förstå så har de gjort upp en vall för att skydda gatan för högvatten. Har du något minne av att de har gjort arbete där?

Knut Nej, det har jag inte.

Gösta Tydligen har de varit ålagda.